

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПАЗІЗІНА СОФІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 339.56.055

**ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В СИСТЕМІ
СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ ВИРОБНИЦТВА
ТА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Тернопіль – 2012

Дисертація на правах рукопису
Робота виконана в Тернопільському національному економічному
університеті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Савельєв Євген Васильович,
Тернопільський національний економічний університет
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України,
завідувач кафедри міжнародної економіки

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Пузанов Ігор Іванович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту
України,
професор кафедри міжнародних фінансів

кандидат економічних наук, доцент
Полякова Юлія Володимирівна,
Львівська комерційна академія Укоопспілки,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин

Захист відбудеться _____ 2012 р. о _____ годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 Тернопільського національного
економічного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11,
корпус 11, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського
національного економічного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль,
вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий _____ 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
к.е.н., доцент

О. П. Дудкіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Наслідки світової фінансово-економічної кризи в більшості країнах світу із відкритою економікою спричинили надмірний дефіцит зовнішньоторговельного балансу та поглибили структурні дисбаланси у виробництві. В цих умовах імпортозаміщення відіграє важливу роль у зменшенні імпортозалежності та забезпеченні економічної безпеки країни.

Диспропорційність вітчизняного виробництва негативно вплинула на структуру зовнішньої торгівлі. Випереджаюче зростання темпів приросту товарного імпорту над експортом, боргове нарощення споживчого попиту призвели до зростання дефіциту зовнішньої торгівлі України. Посилилась імпортозалежність країни від продукції, яку країна виробляла і традиційно експортувала. У зв'язку з цим розробка концепції імпортозаміщення набуває особливої актуальності для наукового обґрунтування рекомендацій щодо подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України. Розвиток імпортозаміщення в післякризовий період є також важливим для більшості країн СНД, для окремих країн ЄС та США, що відзначаються затяжною заборгованістю і значним дефіцитом торговельного балансу.

Теоретичні аспекти дослідження імпортозаміщення переважно представлено іноземними фахівцями, такими як: А. Амін, П. Баран, Р. Грабовські, В. Лахманн, Н. Ленг, С. Ліндер, Р. Пребіш, Т. Сантос, А. Хен, Л. Хоффманн, Х. Ченері. Питанням імпортозаміщення та основ міжнародної торгівлі, оптимізації експортно-імпортних товарних потоків між країнами присвячені праці вітчизняних та іноземних вчених: І. Бураковського, І. Дунаєва, Я. Жаліло, П. Кадочникова, О. Кирєєва, П. Кругмана, К. Лебедева, А. Мазаракі, Т. Мельник, М. Назарчука, Т. Остапенко, Ю. Полякової, І. Пузанова, Є. Савельєва, О. Старовойтова, А. Філіпенка.

Проблеми структурних зрушень у національній економіці досліджують такі науковці, як О. Амоша, С. Аптекар, В. Геєць, О. Горська, С. Дорогунцов, Б. Кваснюк, Ю. Кіндзерський, С. Кузнець, А. Мельник, В. Онищенко, О. Сохацька, І. Школа, М. Якубовський.

Проте, незважаючи на наявність значного наукового доробку в економічній літературі, фрагментарно висвітлено питання розвитку імпортозаміщення в процесі подолання структурних дисбалансів виробництва та зовнішньої торгівлі в умовах відкритої економіки. Недостатнє теоретичне обґрунтування взаємозв'язку між імпортозаміщенням і зовнішньою торгівлею, відсутність комплексної оцінки процесів імпортозаміщення та невизначеність його концептуальних засад потребують подальших досліджень у цьому напрямі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з виконанням наукових досліджень, передбачених НДР Тернопільського національного економічного університету, у межах таких наукових тем: «Теоретико-методологічні основи і практичні підходи формування нового економічного порядку та забезпечення національних інтересів України»

(номер державної реєстрації 0111U001038), зокрема у підготовці розділу «Розроблення доктрини національних інтересів України в контексті новітньої парадигми нового світового економічного порядку» та «Новітні тенденції розвитку світової економіки (номер державної реєстрації 0107U012233), а саме у підготовці розділу «Відкритість національних економік країн світу в напрямку підвищення їх ефективності».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад формування концепції імпортозаміщення в контексті подолання структурних дисбалансів виробництва і зовнішньої торгівлі України та вироблення практичних рекомендацій для її реалізації.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити сутність імпортозаміщення, як одного із чинників структурних зрушень в економіці, і на основі цього провести уточнення понятійного апарату;
- виявити основні проблеми, що можуть уповільнювати процеси імпортозаміщення в умовах відкритої економіки та лібералізації зовнішньої торгівлі з метою запобігання негативних наслідків;
- обґрунтувати взаємозв'язок імпортозаміщення із структурою виробництва та зовнішньої торгівлі та поглибити методологічні підходи щодо аналізу процесів імпортозаміщення, що дозволить визначити напрями його розвитку;
- виявити структурні дисбаланси з метою подальшої оптимізації структури виробництва та зовнішньої торгівлі;
- проаналізувати процес імпортозаміщення та механізми його реалізації для визначення інструментарію розвитку імпортозамінного виробництва;
- проаналізувати світовий досвід політики імпортозаміщення у трансформаційних економіках з метою застосування його в Україні;
- обґрунтувати пропозиції для побудови концептуальної моделі імпортозаміщення в процесі подолання структурних дисбалансів;
- поглибити механізми розвитку імпортозаміщення, застосування яких дасть можливість збільшити обсяги національного виробництва;
- визначити напрями розвитку імпортозамінного виробництва для подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі.

Об'єктом дослідження є процеси імпортозаміщення у відкритій економіці.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади імпортозаміщення у виробництві та зовнішній торгівлі.

Методи дослідження. В процесі дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи: індукції і дедукції (при дослідженні категорії «імпортозаміщення» та його уточнення); синтезу та порівняльного аналізу (для дослідження теорій щодо імпортозалежності); історико-логічний (при аналізі світового досвіду застосування політики імпортозаміщення); статистичного і якісного порівняння (при аналізі динаміки зовнішньої торгівлі та структури виробництва); індексного аналізу (для розрахунків рівня імпортозалежності країни і структурних зрушень у виробництві та зовнішній торгівлі); логічно-теоретичний (при побудові структурно-логічної схеми

дослідження проблеми імпортозаміщення); статистичні та економіко-математичні методи (при аналізі процесів імпортозаміщення за видами економічної діяльності); метод кореляційного аналізу (для виявлення взаємозв'язку між імпортом, експортом та ВВП, імпортом і обмінним курсом, сальдо зовнішньої торгівлі та зовнішнім боргом); узагальнення та синтезу (при визначенні пріоритетних напрямів державного стимулювання імпортозамінного виробництва).

Інформаційну базу дослідження складають офіційні публікації та аналітичні матеріали Державної служби статистики України та міжнародних статистичних організацій, Державної Митної служби України, Міністерств та відомств України, інших країн, статистичної організації Європейської Комісії – Євростат, зарубіжні фундаментальні праці, фахові видання, а також результати власних досліджень та розрахунків автора, що пов'язані із дослідженнями імпортозаміщення в Україні та інших країнах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методологічних засад імпортозаміщення, виробленні на цій основі концепції імпортозаміщення в контексті структурних зрушень виробництва і зовнішньої торгівлі та розробці рекомендацій для її реалізації. Основні наукові результати, які розкривають особистий внесок автора у розв'язанні поставлених завдань, полягають у тому, що:

вперше:

– запропоновано концептуальну модель імпортозаміщення в системі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі з окресленням принципів її запровадження, мети (врівноваження торговельного балансу, зменшення імпортозалежності країни за рахунок розвитку імпортозамінного виробництва), інструментів (грошово-кредитних, бюджетно-фіскальних, валютно-курсних, структурно-промислових, зовнішньоторговельних) та механізмів транснаціонального виробництва (аутсорсингу, офшорингу), ресурсного забезпечення (виробничих, технологічних, фінансових, організаційних, наукових ресурсів), посилення коопераційних зв'язків та розширення сучасних форм міжнародного співробітництва (стратегічні альянси, транснаціональні мережі), а також очікуваних результатів (зменшення надмірного дефіциту торговельного балансу та зовнішньої заборгованості країни, нарощування виробництва конкурентоспроможних замінників із можливістю подальшого їх експорту, зростання зайнятості);

удосконалено:

– методологічні підходи до оцінювання процесів імпортозаміщення та імпортозалежності країни за видами економічної діяльності, що дає можливість обґрунтувати потребу у розвитку імпортозамінного виробництва за секторами промисловості;

– механізми стимулювання імпортозамінного виробництва, які передбачають застосування інструментів грошово-кредитної, фіскальної, зовнішньоторговельної, структурно-промислової політики та альтернативне залучення фінансових ресурсів (первинне розміщення цінних паперів у формі відкритого лістингу на міжнародних фондових біржах, кредити спільних

інвестиційних інститутів);

дістали подальшого розвитку:

– тлумачення «імпортозаміщення», яке трактується як процес нарощування національного виробництва конкурентоспроможних замінників імпорту через реалізацію політики структурних зрушень, що відповідає потребам внутрішнього ринку і сприятиме зменшенню дефіциту зовнішньої торгівлі товарами;

– теоретичні положення стосовно імпортозаміщення, що ґрунтуються не лише на основі класичних теорій порівняльних переваг, а й також на основі новітніх теорій міжнародної торгівлі, що передбачають застосування набутих факторів виробництва: знання, рівня кваліфікації робочої сили, науково-технічного потенціалу та просторового розташування, враховуючи ефект від масштабу виробництва; обґрунтування взаємозв'язку між імпортозаміщенням та структурою виробництва і зовнішньої торгівлі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування практичних та методичних підходів до розробки Державних програм імпортозаміщення на галузевому і регіональному рівнях, у аналітичній роботі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у діяльності торгово-промислових палат при створенні умов для стимулювання імпортозамінного виробництва.

Рекомендації щодо створення сприятливих умов розвитку імпортозамінного виробництва та його перспективних напрямів використовуються при розробці стратегії імпортозаміщення управлінням зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 318-1/01-10 від 20.06.2012 р.). Пропозиції щодо формування виробничо-інноваційної інфраструктури, стимулювання підприємців, що здійснюють реалізацію імпортозамінної продукції, застосовуються в діяльності Волинської торгово-промислової палати (довідка № 19-22/01-3/473 від 22.08.2012 р.). Дисертаційне дослідження, основні теоретичні положення концепції імпортозаміщення використовуються у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Міжнародна економіка», «Міжнародна торгівля», «Міжнародні стратегії економічного розвитку» у Тернопільському національному економічному університеті (довідка №126-06/1829 від 19.06.2012 р.). Результати дослідження щодо світового досвіду застосування політики імпортозаміщення використані при написанні рекомендацій і аналітичної записки Міжнародної наукової конференції «Глобальні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються» (м. Пафос, Кіпр) – (довідка № 126-03/2182 від 07.10.2010 р.). Рекомендації щодо напрямів оптимізації структури виробництва та зовнішньої торгівлі України використані при написанні рекомендацій і аналітичної записки Підсумкової міжнародної наукової конференції «Реформи у глобальній економіці та Україна» (м. Гувес, о. Крит, Греція) – (довідка № 126-29/56 від 11.01.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до розвитку імпортозаміщення в Україні в процесі структурного реформування економіки.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію та отримали схвалення на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: «Глобальні світоцивілізаційні процеси та економічна політика країн, що розвиваються» (м. Пафос, Кіпр, 2010 р.), «Україна в системі міжнародної економіки» (м. Тернопіль, 2010 р.), «Бізнес та умови його розвитку: національний та міжнародний дискурси» (Донецьк-Познань, 2010 р.), «Глобалізаційні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються» (м. Тернопіль, 2010 р.), «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах економічної нестабільності» (м. Тернопіль, 2010 р.), «Реформи у глобальній економіці та Україна» (м. Гувес, о. Крит, 2011 р.), «Глобальна економіка в посткризовий період та Україна» (м. Тернопіль, 2011 р.), «Посткризовий розвиток світової економіки та Україна» (м. Тернопіль, 2012 р.).

Публікації результатів дослідження. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 5,2 д.а., у тому числі 6 публікацій у фахових наукових виданнях загальним обсягом 3,7 д.а., 5 в інших виданнях загальним обсягом 1,0 д.а. і 1 міжнародна публікація (0,5 д.а.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 250 найменувань на 23 сторінках, 20 додатків на 40 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 255 сторінок, із них 192 сторінки основного тексту, що містить 12 таблиць на 9 сторінках та 25 рисунків на 11 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретичні засади імпортозаміщення в системі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі» досліджено економічну сутність імпортозаміщення як чинника структурних зрушень економіки країни; виявлено проблеми щодо розвитку імпортозаміщення у відкритій економіці; обґрунтовано взаємозв'язок між імпортозаміщенням і структурними зрушеннями виробництва та зовнішньою торгівлею країни.

Досліджено теоретичні концепції різних економічних шкіл щодо сутності імпортозаміщення, проведено уточнення понятійного апарату в контексті структурних змін. Імпортозаміщення обґрунтовано на основі синтезу класичних теорій порівняльних переваг та новітніх теорій міжнародної торгівлі (П. Кругмана, М. Портера), що включають просторове розташування, ефект масштабу виробництва та конкурентоспроможність продукції. Для розвитку імпортозамінного виробництва застосовано синергетичний підхід, який ґрунтується на взаємодії в країні наявних природних ресурсів, факторів виробництва та розвинутих факторів, які пов'язані із рівнем освіти, кваліфікацією робочої сили, науково-технічним потенціалом.

На відміну від загальноновизнаного підходу до імпортозаміщення як протекціоністської політики, за рахунок якої частково задовольняються потреби внутрішнього ринку, автором імпортозаміщення розглядається як один із

основних чинників у подоланні структурних дисбалансів виробництва та зовнішньої торгівлі, що ґрунтується на виробництві конкурентоспроможних замінників імпорту з можливістю подальшого експорту і зумовлює зменшення дефіциту зовнішньої торгівлі товарами.

Згідно теорії співвідношення факторів виробництва (Гекшера-Оліна Самуельсона) та теорії специфічних факторів виробництва (Самуельсона-Джонса) обґрунтовано взаємозв'язок виробництва, до якого може належати і імпортозамінне виробництво, та зовнішньої торгівлі. Розширено систему класифікаційних ознак імпортозаміщення, яка поруч із існуючими (рівні, об'єкти, база виробництва, стратегії, моделі, напрями реалізації) включає значимість імпортозамінної продукції (стратегічне, критичне та соціально важливе).

Запропоновано структурно-логічну схему, яка відображає причинно-наслідковий характер імпортозаміщення (рис. 1).

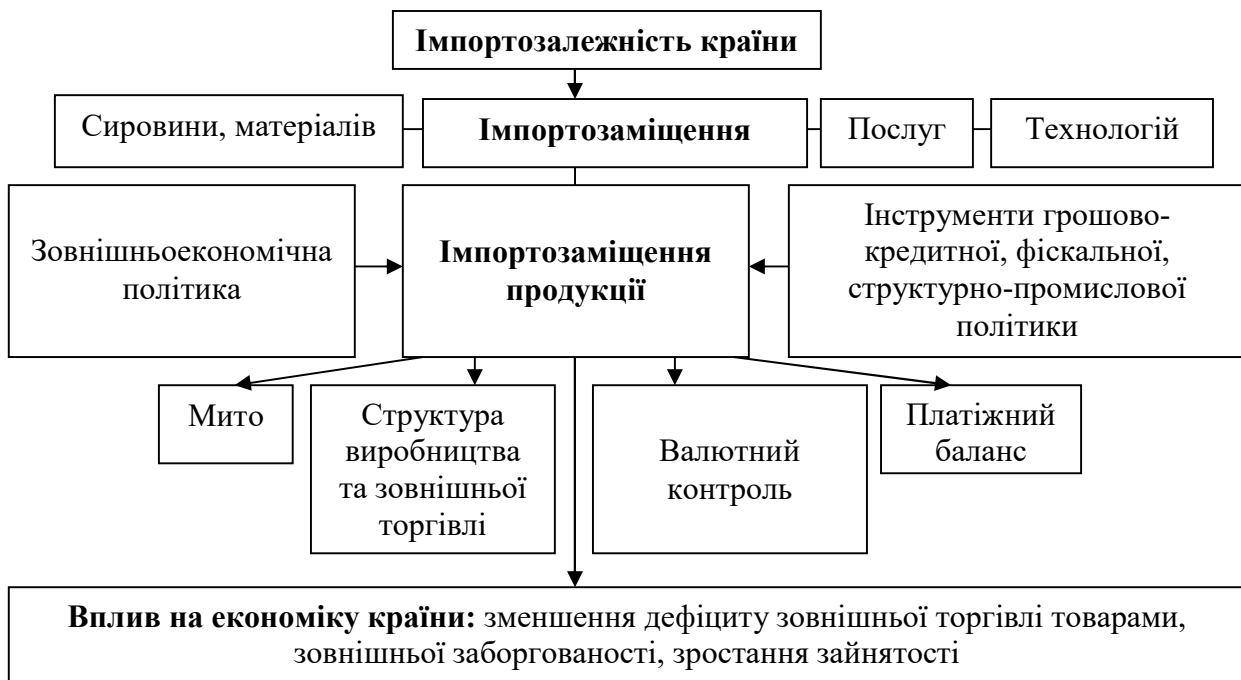

Рис. 1. Структурно-логічна схема імпортозаміщення

Виокремлено стратегії імпортозаміщення, які поділяються на: внутрішньоорієнтовану – спрямовану на задоволення потреб внутрішнього ринку промисловими та продовольчими товарами, що спричиняє структурні зрушення в напрями подальшого індустріального розвитку країни; зовнішньоорієнтовану, яка має на меті просування товарів на зовнішній ринок, що зумовлює зрушення у постіндустріальному напрями розвитку; стратегію змішаного імпортозаміщення – реалізацію імпортозамінної продукції як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку. Визначено фактори впливу на напрями розвитку імпортозаміщення, до яких віднесено: ринкові фактори (рівень попиту на внутрішньому та зовнішніх ринках, конкуренція в секторі економіки); систему державного регулювання експортно-імпортних операцій (рівень захищеності внутрішнього ринку);

лібералізацію зовнішньої торгівлі, що пов'язана із вступом країни до СОТ; платоспроможний попит; розвиненість інфраструктури і забезпеченість фінансовими ресурсами та людським капіталом.

В роботі виявлено основні проблеми, що можуть уповільнювати процеси імпортозаміщення у відкритій економіці. Серед них основними є: неефективна спеціалізація країн; низька еластичність попиту і пропозиції на сировинні товари порівняно із товарами з високою доданою вартістю у більшості країн, що розвиваються; високий рівень відкритості національної економіки, що може створювати умови для формування економічної залежності; лібералізація зовнішньої торгівлі країн, які не здатні протистояти зовнішній конкуренції; обмеженість руху капіталу, що є характерним для країн із трансформаційною економікою.

В дослідженні акцент робиться на розвиток виробництва інноваційної імпортозамінної продукції. Зазначено, що виробництво високотехнологічних замінників імпорту можливе за рахунок участі країни у транснаціональному виробництві.

У другому розділі «Аналіз процесів імпортозаміщення в системі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі України» поглиблено методологію та методи дослідження імпортозаміщення в системі структурних зрушень в економіці; проаналізовано структуру виробництва, зовнішньої торгівлі та рівня імпортозалежності України; розглянуто механізми імпортозаміщення у процесі структурних зрушень в економіці; проаналізовано світовий досвід реалізації політики імпортозаміщення у трансформаційних економіках.

Визначено, що структурні зрушення економіки України відрізняються від сучасних тенденцій розвинутих країн світу. У структурі економіки частка переробної промисловості знизилася з 36,20% у 2003 р. до 34,07% у 2010 р., сільського господарства – з 9,76% до 5,23%, а частка сектору фінансової діяльності збільшилася з 0,74% до 1,31% від загального обсягу ВВП, відповідно. Зниження частки сільськогосподарського сектора зумовлено зменшенням фізичних обсягів виробництва та ціновим чинником, а також випереджаючими темпами зростання інших секторів.

За десять останніх років у виробництві промисловості не відбулося суттєвих зрушень. Найбільшу частку у промисловості (за обсягом реалізованої продукції) займає металургійна промисловість, яка за період 2001–2010 рр. коливалася в межах 18,0–18,8%, машинобудування – 10,2–10,9%, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 16,6–18,0%. Значно зменшилася частка виробництва текстильної продукції – з 1,0% до 0,6%. Скорочення виробництва спостерігається у сільському господарстві, зокрема у тваринництві. Залучення прямих іноземних інвестицій в Україну не сприяє вирішенню проблеми структурного реформування економіки і здійснюється в найбільш привабливі для інвесторів сектори виробництва. На переробну промисловість у 2010 р. прямих іноземних інвестицій (за видами промислової діяльності) припадало 88,9%, зокрема на харчову – 13,2%, хімічну та нафтохімічну – 9,5%, машинобудування – 8,3%, легку – 1,0%, а найбільше – на металургійну – 42,3%.

Значні диспропорції у структурі виробництва і зовнішньої торгівлі встановлено у легкій промисловості. Експорт сировини шкіри та шкіри необробленої значно перевищує імпорт готових виробів, що свідчить про недостатній розвиток в цьому сегменті вітчизняного ринку переробних підприємств з виготовлення якісної продукції кінцевого споживання. Нераціональна структура виробництва існує також у хімічній промисловості. Зростає експортне виробництво азотних добрив, сировиною для яких служить дефіцитний імпортований природний газ. Водночас стало нарощується імпорт органічних сполук, фармацевтичних препаратів, мила і миючих засобів, хімічних волокон, тобто тієї продукції, яка традиційно вироблялася в Україні.

Проведений аналіз показав, що у товарній структурі імпорту домінують високотехнологічні товари і товари кінцевого споживання, а в експорті – сировина і напівфабрикати. У період кризи скорочення товарного експорту та імпорту значно перевищувало падіння виробництва і ВВП.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України за 2004–2010 рр. виявив стійку тенденцію до випереджання темпів приросту імпорту товарів над темпами приросту експорту, що призвело до виникнення від’ємного сальдо торгівлі товарами, яке у 2010 р. складало 9,3 млрд дол. США, а у 2011 р. збільшилося до 14,2 млрд дол. США. Коефіцієнт покриття імпорту експортом знизився від 1,13 до 0,85. Відкритість національної економіки у 2010 р. склала: експортна квота – 45,8%, імпортна – 48,0%.

Зростання від’ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами негативно вплинуло на зовнішню заборгованість країни (рис. 2). Результати дослідження свідчать, що між від’ємним сальдо зовнішньої торгівлі та зовнішнім боргом існує тісний зв’язок ($R=0,905$), що спричинено нарощуванням заборгованості для покриття дефіциту торговельного балансу.

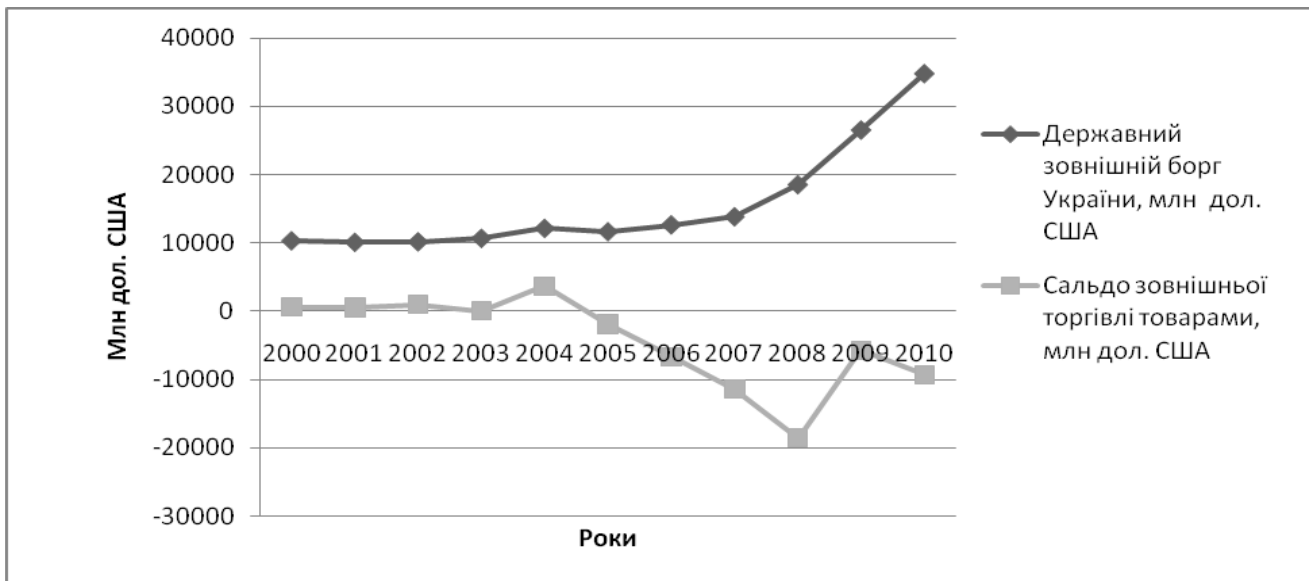

Рис. 2. Динаміка зовнішнього боргу та сальдо зовнішньої торгівлі України товарами за 2000-2010 рр.*

*Розраховано за даними Державної служби статистики України та НБУ

Проведений аналіз показав, що на протязі 2004–2010 рр. в товарній структурі імпорту відбулися певні зміни. Основними товарними групами в структурі імпорту є енергоносії, частка яких складала 34,8–37,4%, продукція машинобудування, включаючи приладобудування та транспортні засоби, – 20,9–26,6%. Значно збільшився імпорт продукції агропромислового комплексу, зокрема харчової продукції. Структурні диспропорції у зовнішній торгівлі продукцією харчової, деревообробної промисловості зумовлені нарощуванням експорту сировини та імпортом готової продукції.

У структурі експорту переважають недорогоцінні метали та вироби з них, частка яких за період 2004–2010 рр. склала 33,7–39,9%. Доволі низькою є частка продукції тваринництва, текстилю та полімерних матеріалів, що свідчить про необхідність зниження імпорту за рахунок імпортозаміщення аналогічних видів продукції.

Зміна географічної структури зовнішньої торгівлі визначалася переважно динамікою торгівлі з країнами ЄС, СНД та країнами Азії. Обсяг імпорту з країн СНД у 2010 р. досяг 44%, а з країн Європи – 33%. Частка імпорту країн Азії становила 17%. Найбільше імпорту до України у 2010 р. надходило з Росії (36,5%), Китаю (7,7%), Німеччини (7,6%), Польщі (4,6%), Білорусі (4,2%), США (2,9%) та Італії (2,1%).

Доведено, що в Україні процеси імпортозаміщення відбуваються повільно, постійно зростає залежність країни від імпорту товарів (у 2004 р. імпорт перевищував експорт за 9 товарними групами, у 2010 р. – за 15 товарними групами).

На основі поглибленого методу оцінки імпортозалежності, що характеризує процеси імпортозаміщення, визначено залежність країни за видами економічної діяльності, як:

$$Q_{im} = \frac{Im}{(ОРПП + Im)} \times 100\%, \quad (1)$$

де Q_{im} – рівень імпортозалежності (частка імпортової продукції у загальній товарній пропозиції), грн.;

Im – обсяг імпорту, грн.;

$ОРПП$ – обсяг реалізованої промислової продукції власного виробництва, грн.;

$ОРПП + Im$ – загальна товарна пропозиція, грн.

Встановлено, що високий рівень імпортозалежності країни протягом 2001–2010 рр. існує за продукцією добувної, хімічної, нафтохімічної промисловості та машинобудування (табл. 1).

Оцінка залежності від імпорту сільськогосподарської продукції свідчить про продовольчу небезпеку в аграрному секторі. Високий рівень залежності відзначено за товарною групою по м'ясу свинини, показник якої у 2010 р. досяг 63,3 %, і за товарною групою «Плоди та ягоди» – 51,3%.

Імпортозалежність України за видами економічної діяльності за 2001–2010 рр., %*

	Імпортозалежність, %									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Добувна промисловість	63,74	65,66	67,13	66,51	60,38	60,21	60,76	60,99	64,52	61,07
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	71,06	73,95	75,59	75,97	71,87	70,52	73,15	73,77	75,81	74,72
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	26,93	22,71	27,83	23,34	20,95	18,03	19,68	24,24	21,06	18,24
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	8,33	8,02	10,63	7,78	8,89	8,87	8,76	9,17	9,03	9,38
Легка промисловість	55,67	54,86	56,29	54,83	60,77	55,31	54,17	59,97	61,51	66,70
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	63,12	62,28	63,16	61,71	66,66	62,42	60,56	66,47	67,69	72,27
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	22,11	19,76	20,83	19,94	26,66	24,34	25,78	29,74	29,06	35,16
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	21,61	20,91	22,68	21,72	21,58	23,10	24,60	29,76	25,63	26,86
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	36,51	38,89	37,87	29,70	30,68	30,52	31,42	32,01	32,59	33,61
Хімічна та нафтохімічна промисловість	43,74	45,84	44,68	43,80	46,09	47,90	50,10	52,02	56,20	56,28
Хімічне виробництво	38,22	42,14	39,55	38,75	41,84	43,95	46,40	47,63	55,43	53,68
Виробництво гумових та пластмасових виробів	57,07	54,81	57,44	55,34	55,01	55,57	57,21	60,73	57,79	61,54
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	14,80	14,82	16,36	16,54	16,34	16,88	15,42	16,39	17,10	20,16
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	10,39	9,36	9,93	9,08	10,90	12,22	13,20	14,29	12,84	14,09
Машинобудування	45,74	45,16	46,44	43,60	46,31	50,16	50,38	53,56	45,16	46,41
Виробництво машин та устаткування	46,59	48,49	50,16	50,16	49,98	53,90	55,51	57,51	47,31	47,67
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	48,02	44,88	46,70	40,19	51,27	52,23	49,49	50,67	48,49	56,11
Виробництво транспортних засобів та устаткування	41,48	40,47	42,15	39,71	39,38	45,77	46,88	51,95	38,36	37,32

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

Проведений аналіз свідчить, що в Україні не відпрацьовані механізми стимулювання імпортозамінного виробництва. Застосування інструментів курсової політики було неефективним, зокрема девальвація гривні значно не вплинула на процеси імпортозаміщення. На основі дисперсійного аналізу доведено, що на протязі 2001–2010 рр. зміна обмінного курсу мала незначний вплив як на експортні, так і на імпортні товарні потоки. Інструменти грошово-кредитної політики не сприяли стимулюванню імпортозамінного виробництва. Комерційні банки зменшили свою інвестиційну активність в реальний сектор економіки. Інвестиції в основний капітал за рахунок позичкових коштів, наданих банками довгострокових кредитів, скоротилися у 2010 р. до 13,7%.

Вступ України до СОТ обмежив застосування інструментів торговельної політики і можливості захисту внутрішнього ринку. Застосування нетарифних методів регулювання (сертифікація, стандартизація, технічні регламенти), дозволених СОТ, не набули ще достатньо широкого застосування. Державна промислова політика є недостатньо ефективною, про що свідчить деформована структура виробництва і структурні дисбаланси зовнішньоторговельних потоків. Невизначеність напрямів промислової політики та відсутність важливих для економіки імпортозаміщуючих проектів та механізмів їх реалізації призводить до відтворення диспропорцій у промисловому виробництві.

Автором виявлено особливості і тенденції реалізації політики імпортозаміщення та імпортного протекціонізму в країнах із трансформаційною економікою. Досвід застосування політики імпортозаміщення свідчить, що в країнах Центрально-Східної Європи та СНД переважає комбіноване імпортозаміщення. Так, в країнах ЦСЄ для забезпечення зростання виробництва продукції сільського господарства застосовується імпортний протекціонізм, як і в інших країнах ЄС. В системі інструментів захисту переважають нетарифні обмеження (ветеринарні, фітосанітарні), дозволені СОТ.

У третьому розділі «Концепція імпортозаміщення в контексті подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України» запропоновано концептуальну модель імпортозаміщення в процесі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі України; поглиблено механізми стимулювання імпортозамінного виробництва; визначено напрями розвитку імпортозаміщення в процесі подолання структурних дисбалансів виробництва та зовнішньої торгівлі України.

В рамках концептуальної моделі (рис. 3) запропоновані пропозиції щодо формування передумов розвитку імпортозаміщення, до яких належать: модернізація і диверсифікація виробництва; розвиток виробничої та інноваційної інфраструктури; ефективне використання власної та імпортної сировини; покращення інвестиційного клімату; кооперація виробництва; розвиток середнього і малого бізнесу; стимулювання споживання імпортозамінної продукції; застосування регуляторних заходів; державно-приватне партнерство; законодавче забезпечення; залучення виробничих та фінансових ресурсів; формування механізмів щодо стимулювання імпортозамінного виробництва.

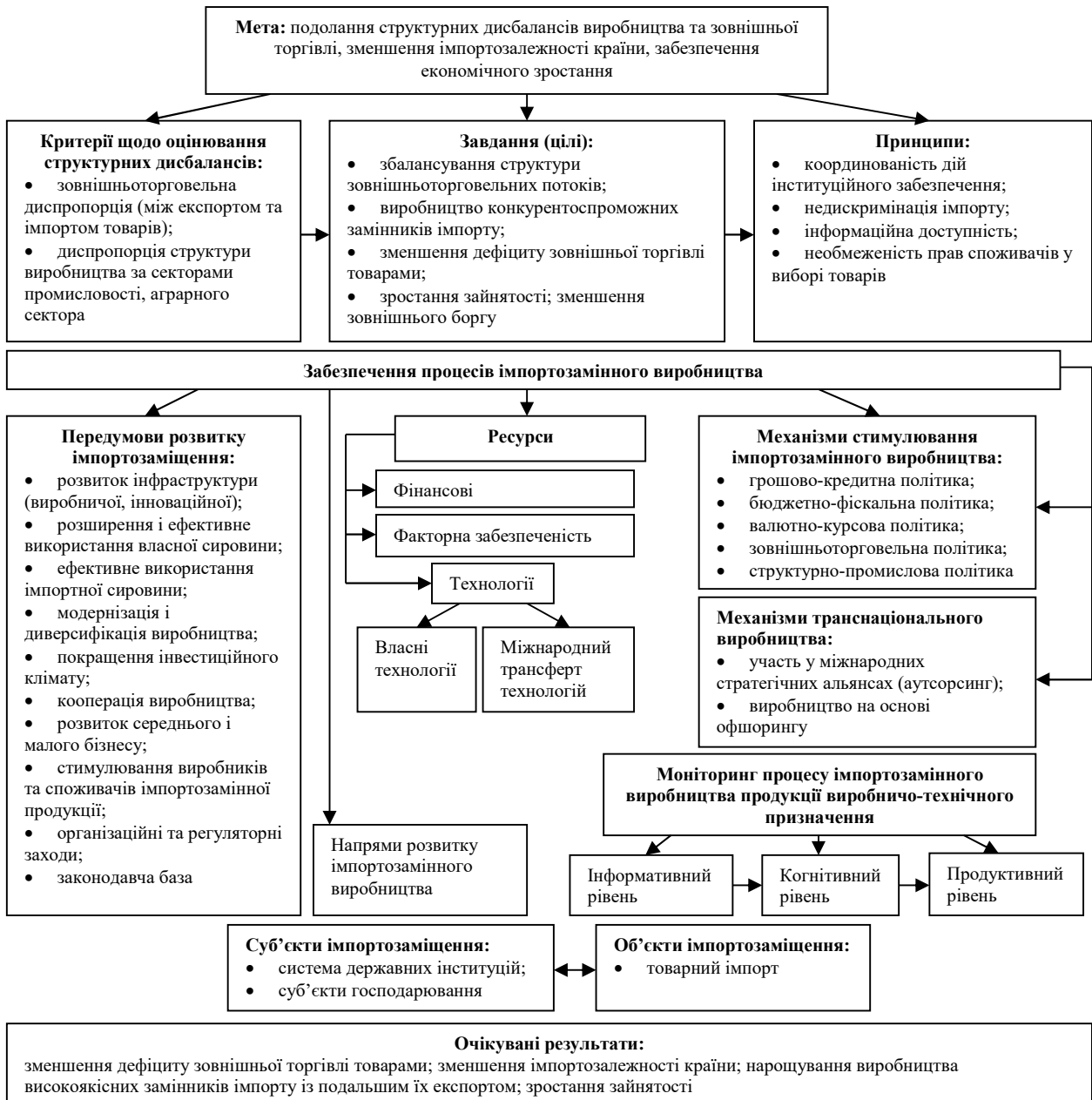

Рис. 3 Основні елементи концептуальної моделі імпортозаміщення

Автором визначено можливості залучення фінансових ресурсів для розвитку імпортозамінного виробництва. До них віднесено: власні кошти підприємств; банківські кредити; кошти інституту спільного інвестування; спільне інвестування на основі державно-приватного партнерства; дольова участь держави у фінансуванні на етапі запуску важливих імпортозамінюючих проектів; використання первинного розміщення паперів у формі відкритого лістингу на міжнародних фондових біржах; прямі іноземні інвестиції; міжнародні кредити.

Запропонована концептуальна модель імпортозаміщення передбачає поглиблення механізмів стимулювання імпортозамінного виробництва, до яких належать інструменти грошово-кредитної, фінансової, валютно-курсової та зовнішньоторговельної політики. Інструменти впливу грошово-кредитної

політики потрібно спрямовувати на зниження облікової ставки та інфляції. Учасникам, які ефективно впроваджують політику імпортозаміщення, доцільно надати преференції: компенсацію відсоткових ставок за кредитами для суб'єктів господарювання, що реалізують проекти імпортозаміщення; забезпечення доступу промислових підприємств до довгострокових і порівняно дешевих кредитів. Заходи у податковій сфері мають передбачати внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження пільгового оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів; запровадження інвестиційних податкових кредитів через відтермінування сплати податку з нарахуванням складних відсотків за користування цими коштами за умов їх спрямування у проекти імпортозаміщення; тимчасове пільгове оподаткування виробництва інноваційної імпортозамінної продукції.

Нетарифне регулювання зовнішньої торгівлі необхідно здійснювати в межах міжнародних регуляторних вимог, зокрема застосування ліцензування, сертифікації, технічних, фітосанітарних та екологічних норм. Необхідним є запровадження пільг щодо сплати ввізного мита на обладнання та устаткування, що не виробляються в Україні і використовуються при реалізації проектів імпортозаміщення. Для захисту внутрішнього ринку від неякісного імпорту потрібно використовувати протекціоністські заходи, передбачені нормами СОТ. Промислова політика повинна бути спрямована на вертикальне імпортозаміщення з переходом до випуску високотехнологічних товарів. Стратегія розвитку промисловості має бути орієнтована на структурні зрушення економіки, виходячи із власних ресурсів і виявлених диспропорцій та формування пріоритетів структурних змін в контексті задоволення потреб суспільства. Валютно-курсову політику потрібно спрямовувати на підтримку стабільності валютного курсу.

Для стимулювання використання продукції вітчизняного виробництва необхідним є впровадження економічних та моральних стимулів у вигляді пільгових кредитів на закупівлю продукції вітчизняного виробництва та поширення бонусної системи платежів у вигляді додаткової винагороди, що надається постійним покупцям.

Враховуючи досвід імпортозаміщення в трансформаційних економіках, визначено можливості його застосування в умовах малої відкритої економіки України. З огляду на це, необхідним є розширення застосування нетарифних методів, які використовують країни Європейського Союзу, зокрема країни ЦСЄ. Орієнтуючись на досвід країн СНД, зокрема Білорусі, Росії, Казахстану, доцільним є стимулювання імпортозамінного виробництва та активне впровадження державних, регіональних та галузевих програм імпортозаміщення.

Запропоновано концептуальний підхід до імпортозаміщення інноваційної продукції виробничо-технічного призначення. Моніторинг процесу імпортозамінного виробництва передбачає інформаційний, когнітивний і продуктивний рівні. Виробництво високотехнологічної продукції (в тому числі і імпортозамінної) можливе в точках розміщення функціональних компонентів виробничих ланцюгів ТНК, що організують своє виробництво на більш

комплексній основі. Автором відзначено, що одним із шляхів передачі сучасних технологій розвинутих країн є розвиток аутсорсингових відносин.

Результати досліджень дозволили визначити імпортозаміщуючі сектори промисловості, до яких у середньостроковій перспективі належать: харчова, легка, целюлозно-паперова, хімічна промисловість та сільське господарство. У довгостроковому періоді можливе поступове нарощування імпортозамінного виробництва високотехнологічної продукції, зокрема продукції машинобудування, на основі залучення у міжнародні виробничі мережі. Зменшення імпортозалежності у машинобудуванні можливе за рахунок реструктуризації, організації нових виробництв, які б завершували технологічні цикли, переорієнтації підприємств на випуск нової продукції.

З огляду на розвиток імпортозаміщення на основі застосування власної сировини, виділено перспективні напрями виробництв. Визначено, що найбільш ефективними напрямками імпортозаміщення є формування виробництв на основі місцевих ресурсів і сировини, що дозволяє знизити частку імпортованих матеріалів, сировини, напівфабрикатів в структурі випуску і збалансувати експортно-імпортні потоки. До таких товарів, які є вигідними для імпортозамінного виробництва, віднесено: продукцію харчової промисловості, в якій виробляються товари на основі вітчизняної сільськогосподарської сировини; продукцію целюлозно-паперової промисловості (картон, газетно-офісний папір); вироби із каменю, цементу, гіпсу, кераміки та скла; товари легкої промисловості, в тому числі з текстилю та шкіри; продукцію хімії.

Розвиток імпортозаміщення дасть можливість оптимізувати структуру промисловості у напрямі підвищення питомої ваги секторів з виробництва продукції поглибленої переробки та кінцевого споживання з високою доданою вартістю. Формування ефективної структури виробництва сприятиме збалансуванню експортно-імпортованих товарних потоків. Стимулювання імпортозаміщення зумовлюватиме оптимізацію структури імпорту в напрямі зменшення частки товарів соціального спрямування, зокрема легкої та харчової промисловості.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо розроблення основних положень концепції розвитку імпортозаміщення в контексті подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України.

Результати проведеного дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. Категорію імпортозаміщення доцільно розглядати як процес нарощування внутрішнього виробництва конкурентоспроможних замінників імпорту через реалізацію державної політики структурних зрушень, що відповідають потребам національного ринку, та дозволяє збільшувати експорт товарів з високою доданою вартістю і збалансувати торговельний баланс країни. Імпортозаміщення виступає як чинник стійкого економічного зростання,

забезпечує усунення загроз фінансових криз та сприяє зменшенню зовнішньої заборгованості країни.

2. На процеси імпортозаміщення у відкритій економіці можуть негативно впливати: лібералізація зовнішньої торгівлі, що пов'язана зі вступом до СОТ країн, які не спроможні протистояти зовнішній конкуренції; відкритість економік з моноекспортною орієнтацією і вразливістю до різких змін кон'юнктури зовнішнього ринку; недосконалість валютної політики, що відзначається обмеженістю руху капіталу в країнах з недостатньою забезпеченістю фінансовими ресурсами. До чинників впливу на процеси імпортозаміщення віднесено: розвиток національного виробництва і внутрішнього ринку, платоспроможний попит, залучення інвестицій, формування інноваційної економіки.

3. На основі теорій міжнародної торгівлі обґрунтовано взаємозв'язок між імпортозаміщенням і структурою виробництва та зовнішньою торгівлею. Поглиблено методологічні підходи до процесів імпортозаміщення, що ґрунтуються на причинно-наслідкових зв'язках: між імпортозаміщенням і імпортозалежністю країни, зовнішньоекономічною політикою, зокрема зовнішньоторговельною, платіжним балансом, валютним контролем, грошово-кредитною, фіскальною та структурно-промисловою політикою, структурою виробництва та зовнішньою торгівлею. Зв'язок імпортозаміщення із структурою зовнішньоторговельних товарних потоків обґрунтовує вплив заміщення імпорту на сальдо зовнішньої торгівлі країни.

4. Встановлено, що на протязі останніх десяти років не відбулося позитивних зрушень у структурі виробництва та зовнішній торгівлі України. Дві третини виробництва припадає на сектори промисловості, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси. В імпорті домінують товари з високою доданою вартістю, а в експорті – переважає сировинна продукція низького рівня переробки. Визначено структурні диспропорції у зовнішній торгівлі продукцією хімічної, харчової, деревообробної, шкіряної промисловості та сільського господарства, зокрема – значне перевищення обсягів експорту сировини над обсягами імпорту готової продукції, що свідчить про технологічну відсталість переробних підприємств.

5. В Україні процеси імпортозаміщення відбуваються повільно, відсутні ефективні механізми стимулювання імпортозамінного виробництва, що спонукало зростання дефіциту торговельного балансу та імпортозалежності країни. Визначено, що найвищим рівнем імпортозалежності країни (за видами економічної діяльності) відзначаються: паливно-енергетична та легка промисловість і сектор машинобудування. Висока залежність країни від імпорту спостерігається у споживанні м'яса свинини, плодів та ягід. При цьому інструменти торговельної політики, передбачені СОТ, застосовуються неефективно, про що свідчить проникнення на внутрішній ринок неякісної харчової продукції. Інструменти грошово-кредитної політики не стимулюють виробництво імпортозамінної продукції; не здійснюється державна підтримка інноваційної імпортозамінної продукції, як це практикується в інших країнах

світу. Результати дисперсійного аналізу засвідчили про відсутність суттєвого впливу обмінного курсу на зовнішньоторговельні потоки.

6. Світовий досвід застосування політики імпортозаміщення має як позитивні, так і негативні приклади. Більшість країн Латинської Америки, стратегія імпортозаміщення яких орієнтувалася на виробництво продукції для насичення внутрішнього ринку, не отримали очікуваного результату. Для країн Далекого Сходу (Корея, Тайвань) стратегія імпортозаміщення, що була спрямована не лише на потреби внутрішнього ринку, дала можливість значно зменшити імпорту залежність країни і здійснювати експорт замінників імпорту. Оцінюючи можливості застосування досвіду імпортозаміщення країн із трансформаційними економіками, доцільно: розширити використання нетарифних методів; стимулювати імпортозамінне виробництво; поєднати стратегії позичання і нарощування; впроваджувати державні, регіональні, галузеві програми імпортозаміщення.

7. Запропонована концептуальна модель імпортозаміщення, що передбачає створення сприятливих передумов для розвитку імпортозамінного виробництва, виробниче та фінансове забезпечення, застосування інструментів економічної політики, посилення коопераційних зв'язків та розширення сучасних форм міжнародного співробітництва. Реалізація даної моделі дасть можливість оптимізувати структуру виробництва в напрямі нарощування виробництва високотехнологічної продукції та продукції соціального спрямування. Скорочення імпорту продукції з високою доданою вартістю та товарів кінцевого споживання за рахунок власного виробництва сприятиме зменшенню дефіциту зовнішньої торгівлі товарами.

8. Для реалізації концепції імпортозаміщення необхідно поглибити механізми стимулювання імпортозамінного виробництва, що включають інструменти грошово-кредитної, фіскальної, валютно-курсової та зовнішньоторговельної політики. Регулятивний вплив держави на розвиток імпортозаміщення слід вбачати в зниженні ставок при наданні кредитів господарським суб'єктам, що виробляють імпортозамінну продукцію. Застосування фіскального механізму для стимулювання імпортозамінного виробництва має передбачати запровадження: пільгового оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів; інвестиційних податкових кредитів через відтермінування сплати податку у проекти імпортозаміщення; тимчасового пільгового оподаткування виробництва інноваційної імпортозамінної продукції. Інструменти торговельної політики повинні передбачати розширення застосування нетарифних методів регулювання, дозволених СОТ, зокрема ліцензування, сертифікації, технічних регламентів, фітосанітарних норм, екологічних заходів. Валютно-курсову політику потрібно спрямовувати на стабільність валютного курсу, що забезпечить запобігання різких коливань споживчих цін. Промислова політика має бути спрямована на структурні зрушення в напрямі зростання виробництва інноваційної імпортозамінної продукції.

9. Визначено напрями розвитку імпортозамінного виробництва, яке в середньостроковому періоді доцільно здійснювати у харчовій, легкій, хімічній,

целюлозно-паперовій промисловості та сільському господарстві. У секторі машинобудування імпортозаміщення можливе на основі міжнародного кооперування. Формування ефективної структури виробництва сприяє збалансуванню експортно-імпортних товарних потоків. Раціональну структуру імпорту можна вбачати в напрямі зменшення частки товарів соціального спрямування, зокрема легкої та харчової промисловості, а в структурі експорту – зростання частки товарів з високою доданою вартістю. Це дасть змогу зменшити надмірний дефіцит балансу зовнішньої торгівлі товарами і імпортозалежність економіки та перейти до сталого економічного розвитку країни.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації у наукових фахових виданнях:

1. Пазізіна С. Імпортозаміщення в Україні при переході до сталого економічного зростання / С. М. Пазізіна // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє: Науковий збірник. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – Вип. 14–15. – С. 180–186.
2. Пазізіна С. Гносеологія імпортозалежності країн у процесі індустріалізації / С. М. Пазізіна // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – Вип. 5-1. – С. 207–214.
3. Пазізіна С. Подолання імпортозалежності України при переході до ендогенно орієнтованої стратегії розвитку / С. М. Пазізіна // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси: ЧДТУ, 2011. – Вип. 27. – С. 114–118.
4. Пазізіна С. Концептуальні засади політики імпортозаміщення / С. М. Пазізіна // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету «Наука молода». – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – № 15–16. – С. 122–125.
5. Пазізіна С. Посилення імпортозалежності економіки України та перспективи розвитку імпортозаміщення в посткризовий період / С. М. Пазізіна // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – Вип. 5-2. – С. 412–421.
6. Пазізіна С. Імпортозаміщення як чинник зрушень структури виробництва і зовнішньої торгівлі України / С. М. Пазізіна // Журнал Європейської економіки. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – Том 11. – №2. – С. 199–214.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Пазізіна С. Формування ефективної відкритості економіки України / С. М. Пазізіна // Україна в системі міжнародної економіки: Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів. – Тернопіль, 2010. – С. 75–78.
8. Пазізіна С. Перспективи розвитку імпортозаміщення в Україні / С. М. Пазізіна // Бізнес та умови його розвитку: національний та міжнародний

дискурси: Матеріали першої міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк – Познань, 2010. – С. 211–213.

9. Пазізіна С. Досвід подолання імпортозалежності в країнах, що розвиваються: ретроспективний аспект / С. М. Пазізіна // Глобалізаційні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються: Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль, 2010. – С. 130–133.

10. Пазізіна С. Імпортозаміщення споживчих товарів в контексті забезпечення економічної безпеки України / С. М. Пазізіна // Глобальна економіка в посткризовий період та Україна: Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. – Тернопіль, 2011. – С. 66–69.

11. Пазізіна С. Реструктуризація промисловості в процесі розвитку імпортозаміщення в Україні / С. М. Пазізіна // Посткризовий розвиток світової економіки та Україна: Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – С. 442–446.

Опубліковані праці,

які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Pazizina S. Entwicklung von Prioritätsbranchen der Imports substitution in der Ukraine / S. Pazizina // Globale und länderspezifische sozio-ökonomische Effekte. – Berlin, 2012. – S. 267–276.

АНОТАЦІЯ

Пазізіна С. М. Імпортозаміщення в системі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Тернопіль, 2012.

Дисертація присвячена розробці концепції імпортозаміщення в контексті подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади імпортозаміщення та досліджено його економічну сутність. Виявлено основні чинники впливу на процеси імпортозаміщення у відкритій економіці. На основі аналізу імпортозалежності України, структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі обґрунтовано доцільність імпортозаміщення. Висвітлено світовий досвід застосування політики імпортозаміщення з метою можливості застосування його в Україні.

Розроблена авторська концептуальна модель розвитку імпортозаміщення, в якій окреслено економічні передумови розвитку, ресурсне забезпечення (виробниче, фінансове), інструментарій механізмів стимулювання імпортозамінного виробництва. В дослідженнях робиться акцент на поглибленні сучасних форм міжнародного співробітництва (стратегічні альянси, транснаціональні виробничі мережі) при виробництві високотехнологічних

замінників імпорту. Запропоновано удосконалення механізмів щодо стимулювання імпортозамінного виробництва та визначено напрями його розвитку.

Ключові слова: Імпортозаміщення, імпортозалежність, відкрита економіка, зовнішня торгівля, сальдо зовнішньої торгівлі, зовнішньоторговельна політика, структурні дисбаланси, виробництво, економічні механізми.

АННОТАЦИЯ

Пазизина С. Н. Импортозамещение в системе структурных сдвигов в производстве и внешней торговле Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Тернопольский национальный экономический университет Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Тернополь, 2012.

Диссертация посвящена разработке концепции импортозамещения в контексте преодоления структурных дисбалансов в производстве и внешней торговле Украины. Обоснованы теоретические и методологические основы импортозамещения и исследована его экономическая сущность. Сформулировано авторское определение импортозамещения как процесса национального производства высококачественных заменителей импорта, что удовлетворяет спрос на внутреннем рынке и дает возможность сбалансировать торговый баланс страны. Определены факторы влияния на процессы импортозамещения.

Установлены структурные диспропорции в производстве и внешней торговле Украины. В структуре экспорта преобладает низкотехнологическая продукция, а в структуре импорта – высокотехнологическая и продукция конечного потребления.

Определена импортозависимость Украины по видам экономической деятельности. Установлено высокую импортозависимость страны от продукции добывающей, химической, нефтехимической промышленности и машиностроения, а также от основных видов сельскохозяйственной продукции, таких как мясо, овощи и ягоды.

Проанализирован мировой опыт импортозамещения с целью возможности его использования в Украине.

Предложена авторская модель, в которой представлено: условия развития импортозамещения, ресурсное обеспечение (факторное, финансовое обеспечение и технологии), инструментарий механизмов стимулирования импортозамещающего производства. В исследовании сделан акцент на современных формах международного сотрудничества (стратегические альянсы, подключение к производственным цепочкам ТНК).

Углублены механизмы импортозамещения, к которым отнесены инструменты денежно-кредитной, фискальной, структурно-промышленной и внешнеторговой политики. Механизмы торговой политики должны предусматривать расширение нетарифных методов регулирования, которые

разрешены ВТО (лицензирование, сертификация, технические регламенты, фитосанитарные нормы). Предложено создать государственный банк промышленного развития, который смог бы финансировать предприятия, производящие заменители импорта.

Ключевые слова: импортозамещение, импортозависимость, открытая экономика, внешняя торговля, сальдо внешней торговли, внешнеторговая политика, структурные дисбалансы, производство, экономические механизмы.

ABSTRACT

Pazizina, Sofiia. Import Substitution within the System of Production Structural Changes and Foreign Trade of Ukraine. – Manuscript.

The thesis for seeking the academic degree of Candidate of Economic Sciences with specialty of 08.00.02 –World Economy and International Economic Relations. – Ternopil National Economic University, Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, Ternopil, 2012.

The thesis is devoted to the development of the import substitution concept in the context of the surmounting of production structural imbalances and those occurring in foreign trade of Ukraine. The theoretical and methodological import substitution principles are substantiated, and the economic nature of the latter is researched. Also the basic factors are found producing the effects on the import substitution processes in the open economy. Based on the analysis of import dependency of Ukraine, as well as on structural imbalances in production and foreign trade the feasibility of import substitution is substantiated. The world practice in import substitution policy application is covered in order to replicate it in Ukraine.

The degree seeker has elaborated her own conceptual model of import substitution development, which outlines the economic preconditions of development, resource provision (i.e. production, finance), tools of mechanisms to encourage import-substituting production. The research is focused on the deepening of modern forms of international cooperation (i.e. strategic alliances, transnational production nets, etc.) in the production of high-tech import substitutes. The improvement of mechanisms to stimulate import-substituting production is offered, and the directions of its development charted.

Key words: import-substitution, import-dependence, open economy, foreign trade, foreign trade balance, foreign trade policy, structural imbalances, production, economic mechanisms.